

др Боровоје Познић,

редовни професор Правног факултета у Београду, у пензији

УТИЦАЈ КРИВИЧНЕ ПРЕСУДЕ НА ПАРНИЦУ

Од неколико могућих ситуација у којима се поставља питање односа кривичног и грађанског правосуђа, овде је истраживано само дејство кривичне пресуде на парницу. Да ли она делује својом обавезном снагом као правни акт или је тек једно од доказних средстава?

Изложена су становишта како теоретичара, тако и законодавстава и судске праксе већег броја земаља. Ти ставови се крећу од обавезне снаге и осуђујуће и ослобађајуће пресуде (међу којима је и Закон о парничном поступку СФР Југославије, члан 12, ст. 3), па до става о томе да кривична пресуда делује у парници као доказно средство са претпостављеном доказном снагом против којег је могуће употребити противдоказ.

Резимирајући дискусију, аутор супротставља два полазишта: оно које је резултат опште теорије права и оно које је резултат правно – политичких аргумената. Определујући се за прво, закључује да би кривична пресуда у погледу утврђења која садржи, требало да има значај доказног средства, уз пуну слободу парничног суда у његовој оцени.

Аутор закључује да је позитивноправно решење Закона о парничном поступку СФР Југославије недоследно пошто не постоји везаност парничног суда ослобађајућом кривичном пресудом, што ствара додатне тешкоће, па предлаже или прихватање аргумената против било какве везаности, или доследност у обавезној снази како осуђујуће, тако и ослобађајуће кривичне пресуде, у евентуалним будућим изменама Закона о парничном поступку.

Кључне речи: Парница – Кривична пресуда – Позитивно право – Теорија

1. Правноснажна кривична пресуда утиче на парнични поступак у три ситуације. Прво могуће је да исход грађанског спора зависи од постојања једног кривичног дела. Тако, на пример, у случају застарелости потраживања на накнаду штете проузроковане кривичним делом (чл. 377. ЗОО) или опозивања поклона (чл. 126. ЗН). У таквом случају постојање кривичног дела има значај претходног питања, те је за утицај кривичне пресуде меродавна одредба ст. 1, чл. 13. ЗПП-а. То значи да је парнични суд везан како осуђујућом, тако и ослобађајућом пресудом. Друго, настанак или престанак једног права може зависити од постојања кривичне пресуде одређене садржине. У науци се овај њен утицај назива чињеничним дејством. Пример пружа настанак права неоправдано осуђене особе на накнаду штете пошто је, на основу поновљеног кривичног поступка, изречено ослобођење од оптужбе или је ова одбијена (чл. 541. ЗКП). Као пример може да се наведе и право странке на понављање парничног поступка на основу кривичне пресуде којом је утврђено постојање кривичног дела од одлучујућег значаја за пресуду донесену у том поступку (чл. 421, тач. 4–6. ЗПП). Најзад, кривична пресуда утиче и на парницу по тужби за накнаду штете учињене радњом која је била

предмет кривичног поступка окончаног пресудом. Овде се, дакле, не поставља питање да ли је учињено кривично дело, него да ли је понашањем туженог, које је у протеклом поступку оцењено са кривичноправног становишта, проузрокована штета за коју је он, по тврдњи тужиоца, одговоран. У правном животу то је најчешћи случај у коме се пред грађанског судију износи кривична пресуда од утицаја на текући спор. Излагање које следи посвећено је том случају. При томе нисмо себи ставили у задатак да из одредбе којом је у југословенском праву уређен однос кривичне пресуде према парници исцрпно изведемо консеквенце. Проблем је посматран са становишта правне политике. Служећи се упоредноправном методом, дали смо оцено супротних солуција у правним системима појединих земаља.

2. Теоријски посматрано, правилом о везаности грађанског суда кривичном пресудом прописује се утицај који та пресуда има као правни акт. У том својству она у парници *дејствује*. Пошто се тај утицај изражава у неоспоривости кривичносудских утврђења, о њему се често говори као о једном доказном правилу. Другим речима, обавезна снага кривичне пресуде схвата се као њена доказна снага, која јој припада као јавној исправи. Да се о таквом утицају не ради, види се најбоље по томе што би у таквом случају био могућ противдоказ, а обавезујући значај кривичне пресуде не може се доказивањем отклонити и суд га узима у обзир *ex officio*.

3. Правило да је кривична пресуда за грађанског судију обавезна не представља неку особеност југословенског права. Оно, без ограничења или са неким одступањима, важи и у правима неких других земаља. Обавезну снагу у парници имају како осуђујућа, тако и ослобађајућа пресуда, на пример, у Француској⁽¹⁾ Италији⁽²⁾, Белгији и Совјетском Савезу. У СССР-у је обавезна снага кривичне пресуде прописана за објективне елементе дела, а не и за кривицу (умишљај, нехат)⁽³⁾. Само осуђујућа пресуда дејствује у СФР Југославији (чл. 12, ст. 3. ЗПП), Аустрији⁽⁴⁾, Чешкој и Словачкој⁽⁵⁾, Пољској⁽⁶⁾,

(1) Ово дејство се у науци изражава старом максимом: *Le criminel emporte sur le civil*.

(2) „Грађанска тужба не може бити поднесена... грађанском судији... кад је на основу суђења утврђено да кривично дело не постоји или да га није учинио оптужени или да је кривично дело учињено у испуњењу неке дужности или у вршењу неког законитог овлашћења или кад не постоји довољан доказ да кривично дело постоји или да га је оптужени учинио” (Codice di procedura penale, art. 25). „У грађанској парници... за повраћај ствари или за накнаду штете, која је покренута или спроведена после пресуде... пресуда има ауторитет пресуђене ствари у погледу постојања кривичног дела, његове противправности и одговорности осуђеног. Кад особа која је грађански одговорна није учествовала у кривичном суђењу, остаје непрејудицирано питање да ли она треба да одговара за штету проузроковану кривичним делом” (С.Р.Р., art. 27) Види Леоне, *Trattato di Diritto processuale penale*, I, Dottrine generali, 1961, стр 290 и след.

(3) „Правноснажна пресуда суда о кривичном предмету обавезна је за суд који расправља о грађанскоправним последицама радњи особе на коју се односи пресуда, само у погледу питања да ли су те радње извршене и да ли их је извршила дата особа” (чл. 21. Основа грађанског законодавства и грађанског судског поступка СССР и савезних република и чл. 55, ст. 3. Законика о грађанском судском поступку РСФСР). Види: *Совјетски грађански процес*, под редакцијом Доброволског и Клеинмана, 1970, стр. 147. Постоји и другачије мишљење, по коме се у грађанском спору не доказује ни кривица осуђеног (Калистратова – Пучински, *Научно-практически коментариј ГПК РСФСР*, стр. 89)

(4) „Ако одлука зависи од доказа о кривичном делу и о одговорности за исто, судија је везан за садржину правноснажне осуђујуће пресуде кривичног суда која је о томе донесена” (Zivilprozessordnung, § 268).

(5) „Суд је везан сваком одлуком надлежних органа да је извршено кривично дело, кажњива радња или прекршај и ко их је извршио, као и сваком одлуком која се тиче личног

и Луксембургу⁽⁷⁾. Ослобађајућа пресуда не везује ни у Швајцарској, а осуђујућа је обавезна у погледу утрђења да је оптужени учинио радњу која му је стављена на терет и да је она противправна. Уколико се односи на питање висине штете и кривице, ни осуђујућа пресуда не ужива у парници неприкосновени ауторитет⁽⁸⁾.

4. Поменуто правило је предмет дискусије која се не може сматрати закљученом. Оно је претресано нарочито у француском праву јер у тој земљи не постоји одредба којом је оно непосредно прописано. Иако је Касациони суд то правило 1855. коначно прихватио⁽⁹⁾, у једном делу науке се још увек оспорава његова целисходност. С обзиром да је расправљање о том питању узроковано непостојањем изричне законске одредбе, требало је очекивати да таква одредба уђе у прописе донесене после другог светског рата. Необично је, међутим, да се о ауторитету кривичне пресуде у парници не говори у новим француским законичима о грађанском и кривичном судском поступку. Правило са таквом садржином није ушло ни у новелирани текст *Code civil* -а. Његови извори, дакле, остају у устаљеној судској пракси и у прихватању од стране једног дела науке⁽¹⁰⁾. Обавезна снага кривичне пресуде у парници није изрично прописана ни у белгијском законодавству. Оно је и овде створено судском праксом и усвојено у науци, при чему је снажно утицала француска правна мисао⁽¹¹⁾.

5. У савременом праву наводе се у прилог обавезне снаге кривичне пресуде нарочито следећи аргументи

а) Истражни принцип у кривичном поступку пружа максимум могућих гаранција за тачно утврђење чињеница од којих зависи и пресуда грађанског суда. Нема оправдања мишљење да би друкчије чињенично стање које би овај суд утврдио независно од кривичне пресуде, било ближе истини, поготово ако се има у виду да доказна средства употребљена у кривичном поступку губе временом своју вредност.

б) Иако се кривично и грађанско правосуђе у свом деловању разликују пошто су две гране судске власти, она образују јединство. Дужност грађанског суда да поштује пресуду кривичног правосуђа објашњава се, дакле, дужношћу једног органа да поштује акте другог органа донете у вршењу исте државне функције.

статуса"(Законик о грађанском судском поступку, чл. 135, ст.1).

(6) „Утврђење правноснажном осудом која је изречена у кривичном поступку обавезно је у погледу извршења кривичног дела за суд у грађанском поступку. Ипак, особа која није била оптужена може се у грађанском поступку позвати на све околности које искључују њену грађанску одговорност (Законик о грађ. судском поступку, §11).

(7) Beffort et Schaack, *Le principe de la chose jugée au pénal et son influence sur le civil*, *Revue de Droit pénal et de Criminologie* 1967/7, стр. 677.

(8) Законик о облигацијама, чл. 53. Види: Guldener, *Schweizerisches Zivilprozessrecht*, 1958, стр. 321.

(9) Тај став је изражен у познатом спору Quertier у коме је кривични суд донео ослобађајућу пресуду.

(10) Види: Valticos, *L'autorité de la chose jugée au criminel sur le civil*, 1953 (с исцрпним подацима о литератури и судској пракси до те године; Stefani—Levasseur, *Droit pénal général et procédure pénale, Tome II, Procédure pénale*, 1964; Vitu, *Le problème de la chose jugée au pénal et son influence sur le civil*, *Révue de Droit pénal et de Criminologie*", 1967/7.

(11) Franchimont—Jacobs—Masset, *Manuel de procédure pénale*, 1989, стр. 946. и 947.

в) Док се претходним аргументом истиче оно што је овим поступцима заједничко, дотле се супротним мишљењем као главни разлог за обавезну снагу кривичне пресуде истиче разлика у мисији једног и другог. У кривичном поступку суд има задатак да оцени да ли је оптужени крив и да одлучи о примени кривичног закона на чињенице које је у том циљу утврдио. Парнични суд је позван да цени грађанскоправне последице чињеница које су пред њега изнесене. Сваки је у својој области суверен. Из тога проистиче да свака осуђујућа кривична пресуда има у грађанском спору ауторитет пресуђене ствари како у погледу постојања кривичног дела за које је изречена, тако и у погледу кривице осуђеног. Према томе, ако оштећена страна поднесе, на основу чињеница које су биле предмет кривичног гоњења, тужбу за накнаду штете, за поништај уговора, за опозив поклона или сл. она је ослобођена доказивања тих чињеница, а грађански судија је дужан да их сматра постојећим. Из поменутог принципа следи и то да свака кривична пресуда којом је оптужени ослобођен има и у грађанском спору ауторитет пресуђене ствари у том смислу да грађански судија коме је поднесена тужба за накнаду штете или нека друга не може да утврди, супротно кривичној пресуди, да је кривично дело стварно учињено или да је ослобођена особа за то дело крива или, што је исто, да је учинила радњу која јој је стављена на терет⁽¹²⁾. У Француској науци је овај аргумент дуго времена снажно утицао на ставове у дискусији о проблему утицаја кривичне пресуде у парници⁽¹³⁾.

г) Кривична пресуда дејствује *erga omnes*, па и према субјектима грађанског спора.

д) Ако је кривичном пресудом изречено ослобођење зато што суд није стекао убеђење да је оптужени учинио радњу кривичног дела које имплицира настанак штете, онда би ослобођење противречило досуђењу имовинскоправног захтева истом пресудом за ту исту штету. Зашто треба да буде друкчије ако је о том захтеву одлучено у парници после кривичне пресуде? Кад се једном, у име потпуне слободе одлучивања, сваком судији призна право да о правној ствари суди не водећи рачуна о одлукама донесеним о другим тачкама истог проблема, свршено је са идејом правосуђа⁽¹⁴⁾.

ђ) Принципом везаности постиже се уштеда јер се пред грађанским судијом не води расправа о чињеницама, него се стање утврђено кривичном пресудом, уколико је битно за одлуку о тужбеном захтеву, узима за подлогу те одлуке.

е) Изложени аргументи су изведени из разлика и сличности између кривичног и грађанског суда у погледу њихове компетенције и принципа по којима остварују своје циљеве. По једном схватању, обавезну снагу кривичне пресуде треба видети у јавном поретку. И то мишљење полази од разлике која постоји између двеју грана правосуђа, а односи се на њихову мисију. Та мисија се не посматра строго јуридикчки, него са становишта њихових друштвених задатака. Кривични судови одлучују у друштвеном интересу, а често и о слободи. Такав значај њихове улоге води закључку о нужности поверења у њихове одлуке. Да би се то постигло, мора се претпоставити „непогрешивост”. Њом треба да буде искључена свака могућност нетачности, свака евентуалност сумње. Према томе, мора се забранити да кривични суд буде демантован одлуком другог суда који није кривични, јер би то било понижавајуће за углед оног првог. Тиме би јавни поредак био озбиљно

(12) Aubry et Rau(Bartin), *Cours de Droit civil francais tome douzième*, 1922, стр. 465-467.

(13) Valticos, *L'autorité etc.*, No 126; Vitu, *Le problème etc.*, стр. 721.

(14) Vitu, *Le problème etc.*, стр. 731

компромитован. По неким ауторима, то би чак био скандал који се мора избећи по сваку цену. Између тежње да ауторитет кривичног суда остане у парници нетакнут и тежње грађанског суда да одлучује слободно, поготово кад он кривичну пресуду смара нетачном, превагу мора имати прва тежња. Данас је ово објашњење о основу прееминенције кривичног правосуђа заступљено у оном делу француске науке који се залаже за обавезну снагу кривичне пресуде. У литератури су забележене и неке одлуке које су, у недостатку законске одредбе, образложене тим основом⁽¹⁵⁾. Као обавезна снага кривичне пресуде у аустријском праву новоди се у материјалима мишљење да противречност између двеју пресуда треба да буде избегнута да се не би уздрмало поверење у правну сигурност и правно јединство⁽¹⁶⁾.

6. Принцип обавезности кривичне пресуд имао је увек своје противнике. Још је шездесетих година прошлог века истакнуто да о противречности између кривичне и грађанске пресуде не може бити говора. Две одлуке су састављене на различитим језицима, свака од њих на другом плану. У једном случају се ради о противправној радњи по кривичном закону, а у другом о повређеном субјективном праву и обештећењу. Пошто оптужба и грађанска тужба изазивају поступак у различитим областима, пресуде које су поводом њих донесене не могу стварно бити противречне. Ради се о истим чињеницама које су предмет оцене са становишта правних норми различите врсте⁽¹⁷⁾. Замерке принципу везаности упућују се нарочито после другог светског рата⁽¹⁸⁾. Указујемо на неке од њих.

а) Проширење правноснажности на грађански спор супротно је дејству које правноснажна одлука има по општим принципима којима је регулисана пресуђена ствар. Наиме, по тим правилима дејство пресуде је ограничено на изреку суда о оптужби у кривичној ствари или о тужбеном захтеву у парници. Правноснажност се не простира на разлоге на којима је изрека заснована. Она, дакле, не обухвата убеђење суда образовано о спорним питањима која се тичу било постојања чињеница, било њихове правне квалификације. У правом смислу речи, одлука је само изрека и само је она снабдевена обавезујућим ауторитетом. Према томе, требало би да одлука о кривичном делу дејствује у парници само у тим границама, што значи у случајевима у којима је постојање или непостојање кривичног дела предвиђено законом као претпоставка за настанак или престанак једног субјективног права⁽¹⁹⁾.

б) Идејом јединства правосуђа не искључује се раздвајање надлежности и не налаже се признање дејства кривичној пресуди у парници. Осим тога, та идеја се супротставља преваленцији кривичног правосуђа јер она за претпоставку има сувереност сваке од двеју грана правосуђа у области своје надлежности⁽²⁰⁾. Кад би обавезна снага кривичне пресуде у парници била

(15) Види: Valticos, *L'autorité etc.*, No 131. i 141; Mazeaud, *Responsabilité civile*, No 1745.

(16) Fasching. *Die Grenzen der Bindung des Zivilgerichtes an Erkenntnisse des Strafgerichtes* (Gutachten) (стручно мишљење на Трећем конгресу аустријских правника, 1967. год.), I Band, 1. Teil, стр. 49.

(17) Faustin — Hélie, *Traité de l'instruction criminelle*, 2e ed. 1866, т. II, No 1110 (цитирано код: Valticos, *L'autorité etc.*, No 133, нап. (1)).

(18) Vitu говори о моћној струји која се том принципу противи — *Le problème etc.*, стр. 721.

(19) Liebman, *L'efficacia della sentenza penale nel processo civile* (Реферат за дискусиони састанак италијанских правника одржан 5. и 6. окт. 1956. и објављен у материјалима са састанка под насловом *L'efficacia del giudicato penale nel processo civile + Il difensore* (relazioni e discussioni), 1960, стр. 21.

нужна последица јединства правосуђа, онда би између појединих грана те државне функције морала постојати узајамност. То значи да би утврђење садржано у грађанској пресуди морало везивати кривични суд. Тако, међутим, није. Правило је да кривични суд решава претходно грађанскоправно питање независно од грађанског суда⁽²¹⁾.

в) Што се тиче веће веродостојности чињеничних утврђења у кривичном поступку, на састанку италијанских правника 1950. отворено је изражена сумња да су та утврђења веродостојнија од оних до којих суд долази извођењем доказа у парници. И у кривичном поступку је истина само релативна у том смислу што представља оцену са становишта вероватности као и у сваком другом поступку у коме се даје суд (у философском смислу речи) о чињеницама за које се тврди да су се догодиле у прошлости. Поред тога, не треба испустити из вида да су и у кривичном поступку постављене неке границе употреби доказа и њиховој оцени. Довољно је помислити на забрану судији да узме у обзир своје приватно знање о чињеницама, и на правила о ограничењу саслушања сведока. Оцена доказа је логичка активност у којој се кривични судија, исто као и грађански, излаже опасности да погреши⁽²²⁾. Уосталом, нема сметњи да грађански судија за сопствене циљеве слободно цени резултате до којих је у утврђивању чињеница дошао кривични судија на основу својих овлашћења⁽²³⁾.

г) Није у реду ни значајан аргумент – тежња да се избегне противречност између двеју пресуда. Нема сумње да ту тежњу треба поштовати, али не преко граница које закон захтева у свим другим областима и у свим другим случајевима. Установа правноснажности – речено је – управљена је на избегавање практичног сукоба пресуда, што значи одлука о истом предмету поступка, а не теоријског и логичког сукоба који може да буде последица независних одлука у погледу истих чињеница и истих питања решаваних у различитом циљу и са различитим дејством⁽²⁴⁾.

д) Поводом аргумента да кривична пресуда треба да буде безусловно поштована зато што одлучује о већим вредностима него што су оне о којима се ради у парници, одговара се да су и у грађанским правним стварима понекад у игри веома значајни интереси, као што су они који се тичу права и обавеза у браку и породици. Али, и имовински спорови могу имати утицаја на судбину појединца⁽²⁵⁾. Но, и ако се прихвати став о разлици у задатку два суда, грађански судија није спуштен „на улогу роба зато што његов кривични колега испуњава мисију битну за очување друштвеног поретка и због

(20) Изјашњавајући се против предности кривичног правосуђа, Scybez сматра идеју о једној јединственој државној вољи у поступку за илузију – *L'effet de la chose jugée au pénal sur le sort de l'action civile*, 1976, стр. 94.

(21) За југословенско право: Грубиша, *Кривични суд и прејудисијална питања*, Зборник ПФ у Загребу, 1968, год. XVI, бр. 2, стр. 159 и след.

(22) Gionfrida, *L'efficacia etc.* (реферат), види напомену(18), стр. 65; у истом смислу: Liebman, *L'efficacia etc.*, стр.23; Chavanne, *Les effets du procès pénal sur le procès engagé devant le tribunal civil*, Rapport présenté au IVe Congrès International de Droit „Comparé”, Revue de science criminelle et de Droit pénal Comparé, 1954, No 2, стр. 246.

(23) Liebman, *L'efficacia*, стр.23; Chavanne, *Les effets etc.*, стр.247; Scyboz, *L'effet etc.*, стр.96. Супротно томе: Fasching за аустријско право сматра, имајући у виду ослобађајућу пресуду, да би слободна оцена од стране грађанског судије била супротна начелу непосредности, те се не може употребити као доказ – *Die Grenzen usw.*, стр.30

(24) Liebman, *L'efficacia etc.*, стр.23

(25) Gionfrida, *L'efficacia etc.*, стр.69.

тога понекад дира у интересе који су знатно више од приватних интереса⁽²⁶⁾.

ђ) Ако се сматра да би углед кривичног правосуђа био окрњен тиме што би његова пресуда била демантована грађанском, намеће се закључак да би он још више трпео у случају у коме би нехотична грешка учињена првом пресудом била свесно потврђена другом због обавезног поштовања једног формалног правила. Али, схватање да би противречност двеју пресуда представљала скандал неки аутори просто одбацују сматрајући да чак ни у Француској, у којој је то схватање изражено, нико не би разумно оспоравао да странка, и кад је лаик, редовно узима да је ситуација пред два правосуђа различита⁽²⁷⁾.

е) Правило о везаности је поготово неодрживо ако се узме да кривична пресуда у парници дејствује и према трећој особи која није учествовала у поступку у коме је пресуда донесена, на пример, према оштећеном или осигуравачу. (Критика се односи на оне националне системе у којима то дејство према таквој особи није искључено.) Ако се и узме да кривична пресуда дејствује *erga omnes*⁽²⁸⁾, то дејство није довољно да објасни њен ауторитет у грађанском спору, у коме се дејство мериторне одлуке ограничава на странке. Правило да трећа особа која у кривичном поступку није учествовала не може у парници оспорити тачност пресуде изречене у том поступку, противно је праву странке на саслушање, које је гарантовано уставом⁽²⁹⁾. На ову замерку се одговара да је трећи имао могућности да се у кривични поступак укључи са својим имовинскоправним захтевом. Ни овај одговор не може да обеснажи критику. Јер, да ли ће трећи заштиту за тај захтев остваривати у кривичном поступку или у парници, ствар је његовог избора, који он врши на основу оцене свог интереса. Али, тај избор не може повући неку штету за одбрану његових права⁽³⁰⁾. Додајемо, са своје стране, да се оправданост поменуте замерке потврђује изричним одредбама пољског и италијанског закона, којима је прописано да пресуда нема обавезну снагу према особи која није била оптужена⁽³¹⁾. Ово ограничење, међутим, није у складу са владајућим становиштем да правило о обавезној снази кривичне пресуде спада у јавни поредак и као такво треба да дејствује према свима⁽³²⁾.

з) Није убедљив ни аргумент економичности. И у процесном систему у коме грађански суд слободно цени кривичну пресуду рационализација се постиже тако што судија има могућност да застане са поступком, уздржавајући се у највећој могућој мери од поновног доказивања, ако сматра корисним да се упозна са садржином кривичног поступка и пресудом којом је он окончан⁽³³⁾.

и) Није јасно зашто кривична пресуда треба да буде обавезна у парници, а није обавезна у другој кривичној ствари. Тако, на пример, осудом саучесника није прејудицирана осуда главног кривца и обратно, чак и кад из тога проистиче неотклоњива противречност⁽³⁴⁾.

(26) Scyboz, *L'effet etc.*, стр 96.

(27) Scyboz, *L'effet etc.*, стр 96

(28) За југословенско право тако Трива-Белајец-Дика, 1986, *Грађанско парнично процесно право*, стр.69.

(29) Liebman, *L'efficacia etc.*, стр 24.

(30) Gionfrida, *L'efficacia etc.*, стр 69.

(31) Види напомене (2) и (4).

(32) Scyboz, *L'effet etc.*, стр 94.

(33) Scyboz, *L'effet etc.*, стр 99.

(34) Chavanne, *Les effets etc.*, стр 246.

7. Уз изложене критичке примедбе ваља истаћи још једну слабу страну принципа везаности кривичном пресудом: он има знатно уже границе него што би се то могло мислити. У тежњи да буде што независније према кривичној пресуди, грађанско правосудје у Француској је изградило један концепт по коме је суд у парници везан само оним констатацијама те пресуде које су биле нужне за одговор на питање да ли је учињена радња кривичног дела, да ли се оно има приписати оптуженом и да ли он испуњава субјективне претпоставке кривичне одговорности (умишљај, нехат)⁽³⁵⁾.

Ако смо тачно разумели, у том смислу се изјашњава у својим одлукама и ВС Хрватске⁽³⁶⁾. Поред ових елемената, грађански суд је везан и квалификацијом дела коју је дао кривични суд. Остале констатације садржане у кривичној пресуди не обавезују грађанског судију. Поводом овог схватања примећујемо да се примена правила о везаности сукобљава с тешкоћама приликом одређивања које су констатације биле неопходне за одлучивање у кривичној ствари, а од значаја су и за грађански суд. Ни суптилно резонување није сигурна гаранција да ће се на свако такво питање добити само један одговор⁽³⁷⁾. Ради илустрације, нека послужи овај пример: ВС Хрватске сматра да се осудом за нехатно кривично дело не искључује могућност да грађански суд у понашању туженог види намеру⁽³⁸⁾, док се, супротно томе, у француској науци и пракси чврсто стоји на становишту да је грађански суд везан за утврђење основног вида кривиче⁽³⁹⁾. Друго, што је много значајније, практичне консеквенце поменутог схватања, у коме неки виде подривање принципа везаности⁽⁴⁰⁾, нису мале. Утврђење да је оптужени кривичним делом проузроковао штету обавезује судију у парници само ако је штета законом изрично предвиђена као елемент кривичног дела за које је изречена пресуда, или ако је то дело по својој природи такво да се без штете не може замислити. Али, и кад је штета елемент дела, констатација кривичног суда о њеној величини није за грађански суд обавезна осим ако и та величина чини једно обележје. У каквој се ситуацији налази парнични суд ако му вештаци поднесу мишљење да штета проузрокована таквим делом не прелази законом прописану границу? Овај случај представља очигледну слабост правила о везаности грађанског суда. У југословенској судској пракси забележене су одлуке ВС Хрватске по којима суд не може у таквом случају узети да је штета мања од законског минимума⁽⁴¹⁾. Ограничење на оно што је у кривичном поступку било као неопходно утврђено, огледа се и у учешћу оштећеног у проузроковању штете. Према томе, констатацију кривичног судије да је дело учињено у прекорачењу нужне одбране (често, да би била изречена блажа осуда) грађански судија не мора поштовати. Он може одлучити да тужени сноси сву одговорност тамо где кривични суд није нашао да је дело учињено

(35) ...ce qui a été nécessairement jugé...

(36) Види: Жувела, *Парнични поступак и кривични поступак*, „Наша законитост 1989/9,” стр.1189 и след.

(37) Scyboz, *L'effet etc.*, стр 97.

(38) Гж-708/66 од 23.8.1966, из евиденције суда, цитирано у чланку Жувела, *Парнични поступак* итд. „Наша законитост”, 1989/9-10, стр.1190.

(39) Valticos, *L'autorité etc.*, No 381 i 389; Mazeaud, *Résponsabilité civile*, No 1791.

(40) Mazeaud, *Résponsabilité civile*, No 1766.

(41) Види: Жувела, *Парнични поступак и кривични поступак*, „Наша законитост”, 1989/9-10, стр.1191; Јаковљевић, *Правно дејство кривичне пресуде у парници за накнаду штете*, „Правни живот”, 1968/3, стр.42.

у нужној одбрани. Поводом изложеног схватања примећује се да је њиме кривична пресуда „огољена до костију”. Она је, по речима једног правника процесуалисте, сведена на један костур и само се том костуру дугује поштовање⁽⁴²⁾. Отуда се у науци оправдано поставља питање да ли таква кривична пресуда не противречи главном разлогу који се наводи као основ правила о њеној обавезној снази у парници, ако се узме да тај основ лежи у тежњи да се сачува углед кривичног правосуђа. Јер, вера у правосуђе не сме да буде пољуљана пре свега код лаика. Може ли се веровати – пита се један од критичара – да суптилна разликовања изграђена у судској пракси могу наћи на његово поверење? Мало је вероватно да ће дух који је далеко од правничког начина мишљења, препознати у поменутом скелету одлуку кривичног суда која је за њега имала смисла само са оним ликом који јој је био својствен и са цртама које су јој биле карактеристичне. Грађани који нису анатомисти – речено је – не могу веровати да су те особености, које одлучи дају боју и живот, само нека врста занемариве одеће. Оправдано је, дакле, сумњати да је за њих убедљива правосудна операција коју предузима грађански суд. Концепт по коме „неопходно пресуђено” значи да у грађанском спору морају бити поштована апстрактна обележја кривичног дела за које је изречена пресуда, разумљив је само правницима и зато га само они могу прихватити. То је, међутим, од секундарног значаја јер се ради о правилу којим се не изражава јуридикачка нужност, него се тежи остварењу социјалног и политичког циља. Тешко да правило о обавезној снази кривичне пресуде постиже тај циљ управо код обичних људи којима је намењено, јер није извесно да су они у његову целисходност убеђени. У томе је парадоксални карактер ситуације која се ствара тим правилом⁽⁴³⁾.

8. Оправданост изложених аргумената против апсолутног ауторитета кривичне пресуде у парници види се најбоље по томе што се у низу земаља тај ауторитет не признаје. По процесним законима који су у немачким земљама важили пре доношења Закона о грађанском судском поступку од 1877, у погледу утицаја кривичне пресуде на парницу није било јединства. Неки закони су прописивали обавезну снагу те пресуде, док су други предвиђали слободу грађанског суда. У науци се водила дискусија о томе које од два становишта заслужује предност. Коначном ставу допринео је знатно Планк својим рефератом на Седмом конгресу немачких правника, 1868. Његов главни аргумент је био да се обавезној снази кривичне пресуде противи принцип слободне оцене доказа у парници у којој се расправља о грађанскоправним последицама кривичног дела о коме је одлучено том пресудом. На конгресу је закључено да кривична пресуда може у тој парници, под одређеним околностима, имати снагу довољног доказа, али одлука о томе мора бити препуштена слободној оцени грађанског судије у сваком поједином случају⁽⁴⁴⁾. Доследно овом закључку, једном одредбом Уводног закона за поменути закон стављене су ван снаге одредбе свих партикуларних закона којима је прописана обавезна снага кривичне пресуде за грађанског судију⁽⁴⁵⁾. Слично немачком је и шведско право⁽⁴⁶⁾. По холандском праву, осуђујућа пресуда кривичног суда може се у парници поднети као доказ о кажњивој радњи.

(42) P.Esmein, note S.1933.1.57, цитирано у наведеном делу Valticos-a, No—320.

(43) Valticos, *L'autorité etc.*, No320.

(44) Scyboz, *L'effet etc.*, стр.90. Види и: Б. Грађански, *Утицај кривичне пресуде на грађанску парницу* (дисертација, необјављ.), 1959, стр.58.

(45) Gesetz betreffend die Einführung der Zivilprozessordnung, §14. Види и: Rosenberg — Schwab, *Zivilprozessrecht*, 1986, стр.52.

(46) Ginsburg & Bruzelius, *Civil procedure in Sweden*, 1986, стр. 150, нап.133.

Допуштен је противдоказ⁽⁴⁷⁾. За енглеско право је све до 1968. важило, с извесним одступањима у која се на овом месту не упуштамо, правило о слободи грађанског судије. Штавише, кривична пресуда није могла у грађанском спору бити употребљена ни као доказ да је оптужени учинио или да није учинио дело које му је било стављено на терет. У једној одлуци грађанског суда из 1943. речено је за ту одлуку да она не представља ништа више него „доказ да је други суд сматрао да је тужени крив”. Понекад је као разлог за поменуто правило било наведено схватање да су кривични и грађански суд два сасвим одвојена органа без икаквог међусобног утицаја на исход правних ствари о којима се пред њима решава. У неким пресудама је неvezаност грађанског суда образложена разликом између два поступка у погледу странака. Није, дакле, било битно што се пред оба суда расправља о чињеницама које су од значаја за одлуку и једног и другог⁽⁴⁸⁾. Међутим, 1968. донесен је *Civil evidence act*, којим је принцип неvezаности измењен. Уместо искључења сваке вредности кривичне пресуде, тим законом је прихваћено решење холандског права, по коме, као што је речено, та пресуда ужива извешан ауторитет који се огледа у томе што је њом за грађански спор створена оборива претпоставка да су утврђења која она садржи, уколико су од значаја за одлуку парничног суда, тачна⁽⁴⁹⁾. Становиште холандског и енглеског права представља уступак идеји ауторитета кривичне пресуде и може изгледати као неко средње решење. Практично, оно је ипак ближе принципу неvezаности, јер је за грађанског судију кривична осуђујућа пресуда обавезна ако тужени не обара претпоставку да је она тачна.

У литератури се указује на тенденцију да се правило по коме кривична пресуда нема утицаја на грађански спор, због неповољних последица, измени и у другим земљама *common law*—а⁽⁵⁰⁾.

У права у којима кривична пресуда нема обавезну снагу спада и право САД. Главном сметњом за такво њено дејство сматра се – на првом месту – значај исхода доказивања. Кривична пресуда представља доказ којим се искључује свака разумна сумња, док грађанскоправна осуда може бити заснована на извесној вероватности. Из тога се изводи закључак да ослобађајућа кривична пресуда не може бити обавезна. Друга сметња за обавезну снагу кривичне пресуде лежи у захтеву да странке буду идентичне у оба поступка. Доследно томе, прихвата се као опште правило да кривична осуђујућа пресуда узеву грађански суд у спору између истих странака у погледу свих питања о којима је у кривичном поступку одлучено. Али то има значаја само кад грађански спор покреће орган који је у кривичној ствари заступао оптужбу или кад је у тој ствари одлучено по приватној тужби особе која после тога у парници истиче захтев за накнаду штете. Оштећени у кривичном поступку који је вођен по принципу официјелности ретко је кад иста личност као и орган који је поднео оптужбу, те осуђујућа кривична пресуда редовно нема обавезну снагу у парници. Не постоји јединствена пракса о питању да ли је у случају обавезне снаге те пресуде дозвољен противдоказ. О дејству кривичне пресуде у грађанском поступку између осуђеног и треће особе, у појединим државама – чланицама америчке федерације различито се суди. Због непостојања идентитета странака, већина судова не допушта у таквом случају кривичну пресуду као доказно средство⁽⁵¹⁾.

(47) Burgerlijk Wetboek, art.1955 (цитирано код: Fasching, *Die Grenzen usw.* стр.12.)

(48) R.J.Walker and M.G.Walker, *The english legal system*, 1965, стр. 16.

(49) Jolowicz u: *International encyclopedia of comparative law*, volume XI, Torts, Chapter 13, Procedural questions, стр. 32.

(50) Jolowicz, дело наведено у претходној напомени, стр.32, нап. 32 и стр.33.

9. Законом о парничном поступку од 1956. правило о обавезној снази осуђујуће пресуде и о независности ослобађајућом (данашњи ст. 3. чл.12) преузето је из предратног Законика о грађанском судском поступку (§ 268. ZPO). Приликом састављања закона од 1956. целисходност тог правила није дискутована. Мислимо да објашњење треба видети у томе што су редактори закона сматрали, просто, да се дејство кривичне пресуде у парници не поставља као проблем јер не може бити друкчије регулисано. Таквом ставу допринело је и то што је примена поменутог правила по аустријском закону од 1895, по Законнику од 1929. и по прописима који су важили у Југославији пре решепције, била потврда његове вредности. Није сувишно додати да то решење није противречило владајућим политичким назорима у оквиру идеологије у првим годинама послератне Југославије. Тим разлозима се објашњава и преношење поменутог правила без измена у ЗПП од 1976. С обзиром на изложене разлоге и противразлоге, оправдано је поставити питање да ли је решење које овај закон даје, најбоље могуће. Сматрамо да аргументи опште правне теорије против обавезне снаге кривичне пресуде имају већу вредност од оних којима се брани дејство те пресуде у парници. Важно је истаћи да целисходност решења прописаног у ЗПП-у није више неоспорна ни у аустријском праву из кога то решење потиче. На Трећем конгресу аустријских правника 1967. подносилац стручног мишљења (главни референт) изјаснио се за напуштање одредбе о обавезној снази осуђујуће кривичне пресуде и за прелаз на солупију по којој у парници важи оборива претпоставка да је та пресуда тачна⁽⁵²⁾. Од тројице осталих референата само се један определио за одржавање постојећег уређења⁽⁵³⁾. Други је одлучно пледирао за слободу грађанског судије и тиме за успостављање стања какво је у Аустрији постојало пре 1895⁽⁵⁴⁾. Трећи је сматрао да треба остати при досадашњем решењу, али, ипак, дати парничном суду овлашћење да допусти доказивање нетачности чињеница утврђених у кривичном поступку ако се код њега рађа знатна сумња против тачности тих утврђења, било свих, било само неких⁽⁵⁵⁾. Ово последње је готово једнако независности парничног суда, јер се управо постојањем сумње у тачност кривично судских констатација често наводи као разлог који говори за слободу грађанског суда. Разлика се огледа у терету доказивања. Ако је грађански суд слободан проузроковање штете доказује тужилац (чл.154. ЗОО). На основу правила какво постоји у холандском и енглеском праву, на туженом је терет да обара претпоставку о постојању чињеница из којих проистиче његова одговорност за штету. Занимљиво је додати да су се у дискусији поводом реферата изјаснила за напуштање одредбе о везаности још четири учесника⁽⁵⁶⁾. На састанку италијанских правника 1960, који је био посвећен истој теми оба референта су се изјаснила за напуштање принципа везаности⁽⁵⁷⁾. Од једанаест осталих учесника у дискусији, само су двојица бранила постојеће уређење.

10. Предност коју смо дали принципу независности грађанског суда заснована је на оцени вредности јуридикских аргумената општег значаја. При томе полазимо од става да су ти аргументи исти у свим националним прав-

(51) Fasching, *Die Grenzen usw.*, стр.19.

(52) Fasching, *Die Grenzen usw.*, стр.52.

(53) Elsigan, *Die Grenzen usw.*, B.II, I. Teil, стр.17.

(54) Landau, *Die Grenzen usw.*, B.II, I Teil, стр. 28. и 29.

(55) Steininger, *Die Grenzen usw.*, B.II, I. Teil, стр. 42. и 43.

(56) Карактеристично је да су се са потребом измена сложили универзитетски људи, док су судије и државни тужιοци били за одржавање постојећег стања.

(57) Liebman и Gionfrida. Види напомене под 18 и 21.

ним системима. (Остављамо по страни да они не морају свуда имати исти значај.) До другчијег закључка може се доћи ако се два основна схватања посматрају са становишта правне политике. Овде одиста није неумесно поставити питање да ли треба дозволити неслагање између кривичне пресуде и разлога на којима је заснована грађанска. Упркос томе што такво неслагање може у појединим случајевима да изазове негативно реаговање правног осећања, мислимо да тежња за очувањем угледа кривичног правосуђа не треба за нашу средину да буде одлучујућа. Страх да би противречност двеју пресуда представљала јавни скандал, чини нам се претераним. Ако се подноси неслагање између двеју грађанских пресуда, није неоправдано допустити да грађанска одступи од констатација до којих је дошла кривична. На прејако наглашавање негативног значаја који би то одступање имало за углед кривичног правосуђа, указују сви противници везаности парничног судије. Полазећи од тога, мислимо да би за југословенско право требало напустити правило о неоспоривом ауторитету кривичне пресуде у парници. Уместо тога, требало би допустити могућности да њена тачност буде оспорена.

11. Међутим, сасвим је могуће да ће приликом будућег темељитог преиспитивања ваљаности ЗПП-а, на које се већ годинама оправдано чека, превагнути наведени разлог правне политике, те да ће се остати код данашњег уређења. Ако буде тако, упућујемо замерку да је проблем о коме дискутујемо недоследно решен, јер ослобађајућа кривична пресуда не везује парнични суд. У случају у коме је ослобођење изречено због тога што суд није стекао уверење да се оптуженом има приписати радња која му је оптужницом стављена на терет, слобода грађанског суда се објашњава тиме да пресуда не садржи утврђење. Суд је изрекао ослобођење јер је после одржаног претреса остала сумња да је оптужени учинио радњу за коју му се суди. Тај закључак, по истом мишљењу, не треба да буде сметња грађанском суду да о истим чињеницима, ако су спорне, изведе доказивање⁽⁵⁸⁾. Нисмо спремни да то објашњење прихватимо. Прво, могуће је да се у наведеном случају ослобођење изриче управо зато што је суд стекао убеђење да оптужени није учинилац дела, а не због тога што у основаност оптужнице није уверен, него више или мање сумња. Друга, значајнија замерка је следећа: ако се прихвати да оправдање обавезне снаге кривичне пресуде којом је оптужени осуђен, треба видети у тежњи да се сачува углед кривичног правосуђа, онда исти разлог у подједнакој мери говори за поштовање ауторитета ослобађајуће пресуде. Јер, и кад је ослобођење изречено зато што суд није био чврсто уверен да је оптужени учинилац, треба поћи од тога да је пресуда проистекла из поступка у коме су узети у обзир сви докази које су странке изнеле и које је сам суд прибавио и да су сви они пажљиво изведени и савесно оцењени. Укратко, и ослобађајућа пресуда, као правосудни акт, има своју вредност. И из ње, а не само из осуђујуће пресуде, зрачи ауторитет суда. Ако је, на пример, у кривичном поступку одбрана успела да помоћу алибија осујети образовање уверења да је оптужени учинилац дела којим је проузрокована штета, на ауторитет кривичног правосуђа неповољно утиче и грађанска пресуда којом се захтев за накнаду усваја, пошто је тужилац успео да на расправи сруши алиби и увери суд да је тужени ипак учинилац радње за коју је у кривичној ствари био оптужен. Кад је ослобођење засновано на мишљењу да та радња не испуњава обележја кривичног дела јер законом није као таква предвиђена, углед кривичног правосуђа не би трпео ако би грађански суд дао тужиоцу за право, јер тамо где не постоји кривично дело може да постоји грађански

(58) Тако у југословенском праву: Грубиша, *Рјешавање прејудисионалних питања из кривичног права у грађанском парничном поступку*, „Наша законитост“, 1953/4; Zuglia, *Грађански парнични поступак*, 1957. стр.35.

деликт. Али, овај би суд морао узети да је тужени учинио радње које су пресудом утврђене и оцењене као (кривичноправно) ирелевантне. То би важило и у случају у коме је суд нашао да у понашању оптуженог нема нехата. Пошто се нехат у грађанском праву цени строже него нехат у кривичном, тамо где не постоји овај други може да постоји онај први. Друкчије само ако се усвоји схватање да у погледу строгости мерила за нехат нема између две правне области разлике, што је владајуће схватање у француској судској пракси⁽⁵⁹⁾. Ослобођење због неурачунљивости морало би да повуче искључење грађанске одговорности туженог који је својом радњом штету проузроковао. Везаност за ослобађајућу пресуду имала би за последицу да грађански суд мора да одбије захтев за накнаду штете после ослобођења по основу нужне одбране. Супротно мишљење могло би се бранити само ако би се узело да критеријум за оцену да ли постоји тај основ ослобођења није у грађанском праву исти као у кривичном⁽⁶⁰⁾ итд. Недостатак простора нам не допушта да се упустимо у извођење даљих консеквенци одредбе којом би било предвиђено да и ослобађајућа кривична пресуда има у парници обавезну снагу⁽⁶¹⁾.

12. Упоредноправно вредновање које смо приказали показује довољно убедљиво да постојеће уређење у југословенском праву није једино могуће. Било би добро кад би приликом наредне ревизије ЗПП-а и друга решења била узета у обзир.

(Примљено 30.09.1990)

Dr Borivoje Poznić,

Retired Professor of the Faculty of Law in Belgrade

THE IMPACT OF CRIMINAL VERDICT ON THE LITIGATION

Summary

Among several possible situations giving rise to the issue of relationship between the criminal and civil judiciaries, the subject - matter of this article covers the impact of the criminal verdict on the litigation. Namely, whether it affects the above as a legal enactment or just as one of the possible pieces of evidence? Standpoints are exposed of both theoreticians and legislative approaches, including case law of a number of countries. These

(59) Види: Valticos, *L'autorité etc.*, No 417. Постоји и мишљење по коме кривични суд не проглашава оптуженог кривим за culpa levissima, тако да грађански суд мора одбити захтев за накнаду штете и кад је тужени за такву штету, по критеријуму грађанског права, одговоран – Chavanne, *Les effets etc.*, стр. 247

(60) У француској науци и пракси владајуће је становиште да се нужна одбрана у једној правној области не разликује од нужне одбране у другој, па је грађански судија везан тим разлогом ослобођења. Види: Valticos, *L'autorité etc.*, No 374; Mazeaud, *Réponse - sibilité civile*, No 1815.

(61) Уређењу овог питања у ЗПП-у упућује критику и Васиљевић, указујући оправдано на разлику која се намеће у погледу разлога ослобођења – *Систем кривичног процесног права СФРЈ*, 1970, стр. 220.

views cover a wide range of opinions: from the compulsory effect of both convicting and acquitting verdicts of a criminal court, compulsory effect of only the convicting verdict, so that the acquitting is excluded (this is also the solution applied in Yugoslav Law on Litigation procedure, Art. 12, para. 3), and up to the standpoint according to which criminal verdict is only another piece of evidence supplied by assumed evidence effect and subject to counter - evidence.

Summarizing the discussion, the author confronts two starting points: the one which is the result of the general theory of law, and the other based on legal - political arguments. Opting for the first, he concludes that criminal verdict, relating to the affirmative elements it contains, should have the significance of evidence, followed by full freedom of the court in assessing it.

The author concludes also that the existing solution in the Law on Litigation Procedure of the SFR of Yugoslavia is inconsistent, since there is no binding character of the acquitting criminal verdict. This creates difficulties in addition to the usual ones, so that the author suggests - either to accept the arguments against such binding character or to be consequent in the acceptance of both kinds of verdicts, namely the acquitting one, too. This solution could be adopted in the future amendments of mentioned Law on Litigation Procedure.

Key words: *Litigation. - Criminal verdict. - Positive law. - Theory.*

Borivoje Poznić,

Professeur à la Faculté de droit de Belgrade

L'INFLUENCE DE LA SENTENCE PENALE SUR LE LITIGE

Résumé

Parmi plusieurs situations possibles chez lesquelles se pose la question du rapport entre la justice pénale et la justice civile, l'auteur examine uniquement l'influence de la sentence pénale sur le procès. Agit-elle par sa force d'obligation en tant qu'acte juridique ou bien est-elle uniquement un moyen de preuve?

L'auteur présente les vues aussi bien des théoriciens que de la législation et de la pratique des tribunaux de plusieurs pays. Ces vues vont de la force d'obligation aussi bien de la sentence de condamnation que du jugement d'acquiescement du tribunal pénal, en passant par les vues qui considèrent qu'il y a une obligation uniquement chez la sentence de condamnation et non pas chez le jugement d'acquiescement (parmi lesquelles la Loi sur la procédure pénale de Yougoslavie, art. 12, al. 3), jusqu'à la vue que la sentence pénale agit dans le procès comme moyen de preuve avec une force de preuve supposée contre laquelle il est possible d'utiliser une contrepreuve.

En résumant la discussion, l'auteur oppose deux points de vue: celui qui est le résultat de la théorie générale du droit et celui qui est le résultat des arguments juridiques et politiques. En optant en faveur du premier point de vue, l'auteur conclut qu'en ce qui concerne les constatations qu'elle contient, la sentence pénale devrait avoir l'importance du moyen de preuve, tout en accordant au tribunal la pleine liberté d'évaluation.

L'auteur conclut que la solution contenue dans la Loi sur la procédure pénale de Yougoslavie actuellement en vigueur est inconséquente, car il n'y a pas d'engagement du tribunal par le jugement pénal d'acquiescement, ce qui crée des difficultés supplémentaires et

il propose ou bien l'acceptation des arguments contre tout lien, ou bien la conséquence d'introduction de la force d'obligation aussi bien de la sentence de condamnation que du jugement d'acquiescement dans les éventuels changements futurs à apporter à la Loi sur la procédure pénale.

Mots clés: *Procès. - Sentence pénale. - Droit positif. - Théorie.*